

ditoribus plus vel minus solvitur juxta majus vel minus debitum. Plura apud Juristas.

782. *Principium VII.* A restitutione excusat 1. *Impotentia tum physica*, quando quis nec in re, nec in spe habet, unde possit restituere; tum *moralis*, (scil. quamdiu durat,) quando quis absolute quidem habet unde solvat, sed restitutio valde difficultis redditur propter jacturam animae, vitae, famae, libertatis, justi status, aut bonorum temporalium juxta limitationes sequentes. *Ratio primi* est, quia juxta reg. 6. juris in 6. *nemo potest ad impossibile obligari*. *Ratio secundi* est, quia durante morali impotentia debitoris, creditor non censetur rationabiliter invitus. Sic 1. probabile *periculum animae* est justa causa restitutionem differendi, et omittendi, quamdiu hoc periculum durat, si debitor ob restitutionem esset lapsurus in desperationem, filii ob inopiam in furta vel latrocinia, uxor vel filiae vitae luxuriosae exponendae etc., quia creditor hic praecipue non potest esse rationabiliter invitus, si differatur restitutio ob bonum animarum longe excellentius.

2. Ad impotentiam moralem pertinet *periculum vitae*, sive extrema necessitas, v. g. si debitor per restitutionem fame esset peritus. *Ratio* est, quia in extrema necessitate licet aliena auferre; ergo etiam retinere. *Excipe*, nisi creditor *ante debitorem* in similem necessitatem jam inciderit, vel lapsurus sit, nisi fiat restitutio; tunc enim creditor titulo justitiae et charitatis praferendus est. Si vero sint in aequali necessitate *actu*, debitor adhuc potest omittere restitutionem, quia tunc melioris est conditionis.

3. Excusat *jactura libertatis*, vel *famae*, v. g. si restituere nequeas, nisi te ipsum vendendo, vel dando suspicionem gravis et occulti criminis. NB. Si restitutio sine infamia saltem fieri possit per tertium, v. g. confessarium, adhuc esset obligatio restituendi. Infamia autem debet esse gravis et valde notabilis; ideo fur jam infamatus debet restituere, etsi infamia augeatur inde.

4. Excusat *jactura status justi et honesti*, quae est necessitas gravis, v. g. si homo nobilis deberet omnia bona sua vendere, famulos *necessarios* dimittere; aut si civis primarius exercere deberet artem mechanicam, artifex vendere artis suae instrumenta, et mendicare pro facienda restitutione, hi possunt solutionem differre, vel per partes solvere, etiamsi debitum sit ex delicto. Ita *Azor* p. 3. l. 4. c. 39., *Laym.* l. c. 12. n. 1. *Ratio* est, quia creditor debitori in gravi necessitate constituto ex lege charitatis tenetur subvenire: ergo rationabiliter non potest esse invitus, si debitor ad gravem suam necessitatem sublevandam differat restitutionem; nisi ipse creditor in simili necessitate gravi esset constitutus. Dixi, *jactura status*; certum enim videtur, quod aliqua ejus diminutio non excusat a restitutione, unde graviter peccant continuo, ideoque absolyti non debent, qui debitis non gravati solum, sed nova addentes, nihil de luxu, splendore apparatus, conviviorum, equorum, canum, famulorum superflorum, ludorum etc. etc. subtrahunt, quia haec non sunt ad statum simpliciter necessaria, sed solum ad vanum splendorem, imo haec minuere potius est modestiae. Nec excusatio coram Deo valet, quod jam sit saeculum superbum: siquidem superbia, luxus et injustitia contra leges naturales, divinas, et humanas nunquam possunt praescribere. Dixi etiam, *status justi*: si enim status sit injustus consistens in sola opulentia per furta, fraudes, rapinas, vel usuras acquisita, v. g. si mercator ex solis injustis lucris laute vivendo statum honoratiorem sibi comparaverit, manet absque dubio obligatio restitutionis cum jactura status, utpote ad quem nullum jus habet, sed ad

mendicitatem, vel ad eum vilem statum, in quo antea fuerat. S. Anton., *Scotus, Henrig., Bonac., Laym.* l. c. n. 7.

783. II. *Licite etiam differtur restitutio ob damnum, quod verosimiliter creditori, vel Republicae, vel tertio est eventurum.* *Ratio primi* est, quia restitutio ordinatur ad utilitatem creditoris: ergo hic non potest esse iure invitus, quando eam differt debitor, praevidebat ipsi tunc fore noxiā. *Ratio secundi*, quia malum proximi impediri debet, si commode possit: ergo etiam tunc creditor ex charitate consentire in dilationem prudenter credi potest. Idem judicium esto de bono publico.

784. III. *Denique cessio bonorum, vel fori* (quando scil. debitor debitis solvendis impar, creditoribus sua bona relinquunt inter se dividenda) non plene liberat ab onere restitutionis; sed debitor manet obligatus ad procurandam, et praestandum integrum solutionem, cum ad pinguiorem fortunam pervenerit. *Ratio* est, quia leges concedentes cessionem bonorum non intendunt privare creditores jure suo; ideo enim flebile hoc beneficium debitori concedunt, ne incarcerari possit ob debita, quae solvere nequit: ergo cessante impotentia debitoris, cessat excusatio a restitutione.

Nec ignominia, quam affert talis cessio bonorum, potest dici substituta in locum restitutionis, ita ut ad nihil amplius in conscientia teneatur talis debitor; quia tantum est in poenam contrahentis debita supra vires suas, et ad deterrendos alios, ne nimis faciles sint in contrahendis debitibus. *Laym.* l. c. n. 5.

785. IV. Restitutionis obligatio omnino tollitur 1. *Per perpetuam impotentiam*, ut patet ex dictis. 2. *Per interitum rei juste acceptae, et in individuo debitae*, ex supposito quod eodem modo peritura fuisset apud dominum: securus si per injustitiam eripuisse rem alienam; non enim periret, nisi abstulisses; ergo censetur culpa tua periisse. Obligationem restitutionis penitus tollit *remissio creditoris libera, et non extorta vi, aut metu, vel fraude*; creditor enim (ubi non obstat specialis exceptio juris) est dominus rei: ergo illam potest donare debitori: ergo hoc ipso cessat obligatio restituendi. Securus si vi, vel metu, vel fraude; tunc enim non est donatio libera, et creditor manet rationabiliter invitus. 4. Tollitur obligatio *per compensationem factam vel ipsi creditori*, si is aequali debito tibi aliunde fuerit obstrictus, vel *creditoris creditori*, quo modo saltem in conscientia solvit debitum, licet ea non semper valeat in foro externo. 5. Tollit obligationem *auctoritas juris*, ut patet in legitima praescriptione. Quomodo excuset ingressus religionis, supra dictum in praecepto quarto Decal.

ARTICULUS III Resolvuntur casus de peccatis caudatis.

§. I. De variis furtis.

CASUS I.

Caesarius confitetur 1. Furatus sum. 2. Nuper aliquid surripui Cajo ex joco, non autem animo retinendi. 3. Plene in ebriatus alterius pixidem tabacariam auream abstuli, quam ebrius contra voluntatem amisi. 4. Alias saepe modicum abstuli.

786. Q. I. Quid Confessarius ad primum. R. Quaerat, an quantitatem notabilem surripuerit, ut peccati gravitatem agnoscat; item an rem sacram vel de loco sacro; denique cognito numero furtorum de restitutione prudenter sit sollicitus.

787. Q. II. Quomodo Confessarius peccet errans circa restitutionem.

R. 1. Si *positive*, cum gravi culpa, non discussa prius causa, nec perpensis circumstantiis, vel per crassam ignorantiam deobliget poenitentem ab onere restitutionis, cum tamen sit restituendum, v. g. absolute dicendo, non esse restituendum, tenetur Confessarius in defectum poenitentis ipse restituere; quia tunc positive concurrit ad damnum injustum, nisi postea in confessione alia adhuc posset monere poenitentem, quod teneatur ad restitucionem. Ideoque non erubescat Confessarius, antequam casus intricatos de restitutione ultimato resolvat, denuo ad se vocare poenitentem, et jubere, ut in proxima confessione omnes circumstantias clare explicet; ipse interim probatos AA. consulat, ut possit juvare poenitentem. R. 2. Si vero solum negative se habeat, v. g. tacendo, et non imperando restitutionem, ad summum peccat contra officium suum, vi cuius tenetur procurare bonum sui poenitentis; non autem tenetur ex justitia procurare bonum temporale tertii, aut impedire illius damnum temporale, sicut ad ea ex officio tenetur judex saecularis. Suarez 3. p. tom. 4. diss. 32. sect. 6. Laym. l. 3. t. 4. c. 7. n. 6., Bonac., Leonardelli casu 29. q. 2. Contraria sententia Navorr., Rosell. pro praxi est nimis dura.

788. Q. III. An Caesarius peccaverit auferendo aliquid ex joco. R. Per se loquendo non peccavit; quia tunc proximus non censemur esse invitus; peccasset tamen, si ex ablatione jocosa praevidisset Cajum ad gravem iracundiam, blasphemias etc. excitatum iri. Nec licet diu retinere res jocose ablatas, quia alias praebetur occasio suspicionum, rixarum etc. Pariter non censemur furari, qui aliquid surripit ab amico, non dubius, quin id ab illo acciperet, si peteret: quia sic non surripitur aliquid domino invito. Si tamen praevideatur, invitus fore saltem quoad modum, peccatur contra charitatem. Si postea resciat, amicum esse invitum quoad substantiam, scil. quod haec vel illa res contra voluntatem sit ablata, debet restitu illa; quia tunc re ipsa committeretur injustitia, detinendo rem alienam, invito rationabiliter domino, quamvis antea per errorem non putarit, ablationem esse injustam. La Croix l. 3. p. 1. n. 946.

789. Q. IV. An Caesarius peccaverit graviter peccato furti, in ebrietate auferendo pixidem pretiosam. R. Si plene ebrius fuerit, non peccavit; quia ablato non fuit voluntaria, nec libera; hinc etiam non tenetur ad restitutionem ante sententiam judicis, *primo*, quidem non ex re accepta, cum ea non amplius extet; *secundo*, nec ex injusta acceptance; haec enim non fuit voluntaria; secus si intendisset prius in ebrietate auferre aliquid; tunc enim volens ebrietatem cum tali animo conjunctam etiam censeretur voluisse furtum.

790. Eodem modo, qui alteri infert damnum in ebrietate, tenetur illud reparare, si illud vel intenderit, vel probabiliter praeviderit; volens enim ebrietatem cum tali damno conjunctam interpretative vult ipsum damnum. Si vero non praeviderit, aut moralem diligentiam ad illud praecavendum adhibuerit, non obligatur ad reparationem damni ante sententiam judicis, quia illud nullo modo ipsi fuit voluntarium.

791. Q. V. Quid Confessario agendum, si poenitens se accuset quod furatus sit modicum. R. Interroget *primo*, an habuerit animum aliquid gravius, vel plura auferendi, si fuisset occasio; tunc enim in executione quidem non peccavit graviter, sed in intentione et affectu contra decimum praeceptum: nam *juxta c. ult. causa 14. q. 6. ex S. Hier. in epist. ad Tit. c. 2. Fur non solum in majoribus, sed etiam in minoribus judicatur; non enim id, quod furto ablatum est, sed mens furandi attenditur*, scil. in foro conscientiae. Monet hic P. Laym. l. 3. t. 3. p. 1. c. 1. n. 3. Si quis modicum auferat, sciat tamen, dominum ea re valde delectari, qualis est imago

rara, artificiosa, flos rarus, cuius pretium illi ignorant etc. ita ut ex amissione capturus sit magnam tristitiam; hoc casu talis peccabit graviter non quidem in genere furti gravis, sed potius contra charitatem, quia, ut supponitur, auferens non infert grave damnum in rebus fortunae. Secundo, quia Caesarius addit: *saepe modicum abstulit*, quaerendum an pervenerit ad notabilem quantitatem; sic enim graviter obligatur ad faciendam restitutionem. Vide propos. 38. ab Innoc. XI. damnatam. Item, an in singulis furtis parvis habuerit animum notabilem quantitatem auferendi, tunc distinctis moraliter vicibus peccavit graviter.

792. Adverte. Major quantitas regulariter requiritur (scil. plus dimidio, ut ait Babenst. t. 4. d. 5. a. 5. n. 26.) ad peccatum mortale per furtum parva constituendum, sive quis successive ab eodem, sed longiore interposita mora, sive a diversis modicum furetur, quam est illa quantitas, quae simul ab eodem ablata mortale constituit: quia domini non sunt tam graviter inviti ob furtum levia successive facta, sicut ordinarie ob quantitatem notabilem uno furto ablata (ita Sanchez) praecipue vero haec ratio tenet, si modica surripiantur a diversis. Laym. l. 3. t. 3. p. 1. n. 6.

CASUS II.

Conradus sartor subinde plus panni exigit, quam requiratur ad vestem conficiendam. Alias saepe retinet diversa fragmenta pannorum, fimbriarum, et filorum, quae a vestibus confectis supersunt, partim in compensationem occultam, partim ut se indemnem servet, et in complementum mercedis alioquin debitae.

793. Q. I. Quid agendum Confessario, dum in genere se accusat sartor: Fragmenta panni retinui. R. Quaerendum est, an sint notabilis pretii; sic per se loquendo peccavit graviter. Si respondeat sartor: Justam mercem non accipio a dominis, nec tamen sine gravi damno labore possum recusare, quia dominus ex sartorum copia decem pro me uno facile reperiet, et sic me, meosque alere non possem. Si vere res ita se habeat, excusant ejusmodi opificem a peccato, et restitutione Sanchez et Sporer hic n. 68. Vide dicta de compensatione occulta. Si vero sartor justum pretium a domino accipiat, nec aliunde debitum ab eo non solutum restet, non excusat a furto, nec a restitutione; quia sic alienum retineretur rationabiliter invito domino. Si vero fragmenta tantum exigua sint, veluti pro derelictis haberit solent, adeoque liceat retinere; quia tam modica et exigua prudenter judicantur non curari a dominis. Stoz, Herzog p. 2. n. 376.

794. Q. II. Quomodo peccaverit Conradus plus panni exigendo, quam opus sit. R. Si id exegerit eo animo, ut habeat, quod sibi retineat sine justo titulo, peccavit graviter, vel leviter, prout levis, vel gravis pretii fragmentum retinuit: si vero bona fide plus exegerit, nec intenderit retinere quidquam, non peccavit quidem; notabile tamen fragmentum, quod superest, tenetur restituere.

§. II. De furtis domesticorum.

CASUS III.

Caecilia uxor Colmanni praedivitis civis, sed valde ferocis, quoties pecuniam ab eo petit pro honesto vestitu filiarum, pro medicamentis filiorum aegrotorum, bilem leoni movet: hinc clam ex bonis communibus accipit quidquid sibi et familiae ad honestas vestes, et alios usus est necessarium: item contra voluntatem Colmanni distribuit eleemosynas. Denique

etiam tantumdem sibi a bonis communibus reservat, quantum scit male expendi a marito.

795. Q. I. Quotuplicia sint bona conjugum. R. Quadruplicia. 1. *Dosis*, sive illa bona, quae uxor dat viro ad sustinenda onera matrimonii; hujus dotis dominium naturale habet uxor, dominium vero civile, seu usum-fructum et administrationem maritus. 2. *Bona uxoris paraphernalia*, scil. illa, quae uxor praeter dotem marito allatam ex haereditate, legato, aut labore familiae non debito acquirit: quorum dominium, ususfructus, et administratio est penes uxorem, nisi consuetudo loci aliud ferat. 3. Sunt bona *antiphernalia*, sive contradotalia, quae maritus assignat in recompensationem dotis; horum dominium, et administratio est penes maritum, ususfructus pro consuetudine loci vel penes maritum, vel simul penes uxorem. 4. Sunt *bona communia*, et superlucrata, quae durante matrimonio accedunt ex communi labore et industria, quorum medietas quoad jus ad maritum, et medietas ad uxorem spectat. De his vide Jurisconsultos. Item *Gobat, La Croix* L. 3. p. 1. n. 1020.

796. Q. II. An Caecilia peccaverit clam accipiendo ea, quae sunt necessaria ad honestum vestitum, et sustentationem familiae. R. Non peccavit: quia circa ista maritus non potest esse rationabiliter invitius, imo ipse tenetur congrue sustentare uxorem, et proles. Peccant vero illae uxores, quae invito marito nimias faciunt expensas ad filias ultra conditionem vestiendas, quia tunc rationabiliter maritus est invitius; docet quotidiana experientia, quod saepe uno die plus in luxum vestium impendatur ab uxoribus, quam mariti possint suo labore lucrari per integrum annum; inde contingit, ut filiae civium extra domum paternam circumornatae vestimentis nobilium appareant; domi vero saepe prandio mendicorum contentae esse cogantur.

797. Q. III. An Caecilia peccaverit distribuendo eleemosynas contra voluntatem mariti. R. Non peccavit servato moderamine status, scil. elargiendo, quantum aliae ejusdem status uxores juste solent elargiri. *Ratio* est, quia ipsa consuetudo ipsi tribuit hoc jus, quo eam non potest privare maritus, nisi ipse velit satisfacere huic christianaे obligationi. *Confirm.* Uxor non est mancipium, sed socia viri; ergo non est plane expers administrationis domesticæ, etiamsi sit viro tanquam capiti subjecta, ne quid inordinate, aut superflue faciat. Ita *Dicastillo* l. 2. tract. 2. d. 9., *Molina* t. 2. sect. 2. d. 274. Dixi, *servato moderamine status*: si enim invito marito, vel non prudenter praesumpta insciæ voluntate ultra statum suum in eleemosynas, donationes itinera etc. notabilem summam ex bonis, quae subjacent administrationi viri, impendat, peccat graviter; quia hoc modo prudenter invitius est maritus, et nisi mariti invigilarent, plurimæ familie perirent ex nimia uxorum licentia.

798. Q. IV. An Caecilia peccaverit, et teneatur ad restitutionem, clam ex bonis communibus tantumdem sibi reservando, quantum scit a marito male impendi. R. Non peccavit, saltem ubi per consuetudinem loci certum jus habet ad medietatem bonorum communium; quia hoc modo nihil aliud fecit, quam ut se servaret indemnem, nec proprie potest dici rapere aliena; juxta alios ad summum uteretur licite compensatione occulta. Vide *Zetl de restit. p. 3. instruct. 6. q. 1. Dico II. cum Molina, Dicast. contra Navarr.*

799. Porro *resolves* I. Non peccat uxor, per se loquendo, si accipiat aliqua, quae maritus facile ac certo concederet, si rogaretur; tunc enim adest licentia praesumpta, et justa causa non petendi, ne se ostendat velut ancillam. Item *Jansen. cas. 30. n. 6. cum Molina. II. Similiter quando maritus dilapidat bona propria uxoris, aut communia, peccat graviter con-*

tra justitiam cum onere restitutionis ex bonis propriis; id quod notandum a Confessariis, ne habituatos lusores, bibulos etc. facile absolvant, nisi data fide de corrigenda prava ac perniciosa consuetudine. III. Juxta *Leonardelli* casu 2. n. 8. cum *Diana, Lug., Less.*, et aliis uxor vidua, si sit pauper et non dotata, post mortem mariti potest tantum subtrahere, quantum sibi ad necessariam sustentationem necessarium est, quia parens ex jure naturae tenetur alere proles, et uxorem. Vide *Haun. t. 6. c. 8. n. 501.*

Idem *Leonard.* cas. 16. n. 88. cum *Sanch., Bonac., Laym.* et aliis, ait non peccare uxorem, si post mortem mariti, qui antea plura contraxit debita, quam par sit solvendo, clam quaedam ex illius bonis subtrahat pro necessaria sui et liberorum alimonia, ex supposito quod ex propriis bonis dotalibus non habeat, unde se et suos liberos alat; in tali enim casu maritus moriens censemur bona sua relinquere creditoribus, et sicut ipse si fecisset in vivis hanc cessionem bonorum, potuisset licite pro foro conscientiae aliqua occultare, quibus se et familiam *parce* sustentaret, ita id ipsum licite pro foro conscientiae talis uxor post mortem mariti potest facere: aequum enim non est, ut uxor, et filii repreäsentantes personam patris omni sustentatione preventur; unde nec creditores possunt esse rationabiliter invitati. Idem n. 89. affirmat, talem uxorem non obligari ad praestandum juramentum, quod nihil subtraxerit; si vero cogatur, posse eam affirmare, a se nihil fuisse subtractum, intelligendo, *injuste*, vel *quod tibi in his circumstantiis teneat dicere*; judex enim non *interrogans juri-dice*, non interrogat tanquam superior, sed tanquam persona privata, cui nemo tenetur *per se* pandere crimen occultum, quod non est famosum, aut semiplene probatum. Vide dicta n. 537. de *jurament.*

800. IV. De obligationibus reparandi damna, et restituendi ex fornicatione *Laym.* l. 3. de just. tr. 3. p. 3. tradit sequentia. *Primo* c. 13. n. 2. ait, quod stuprator virginis consentientis, si nullum dolum, vim, aut injusti metus incussionem adhibuit, nullam vel ipsi vel parentibus ejus restitutionem damni in conscientia facere teneatur, eoquod neutri injuriam intulerit: non *consentienti puellæ*, volenti enim non fit injuria; non *paren-tibus*, quia filia non est possessio parentum, sed illa liberum corporis sui usum habet. *Ibid.* excipit casum, si stuprator, cum facinus occultum esset, puellam non sine injuria infamasset; tunc enim teneretur damnum inde secutum filiae, et parentibus ejus resarcire: item si judex in foro externo condemnet ad poenam solvendam. *Secundo* ait: Qui stuprum puellæ per vim infert, contra justitiam peccat, et omne damnum, quod inde provenit, in conscientia tenetur resarcire. Idem dicendum, si eam per fraudem induxit, v. g. falsis pollicitationibus, vel per precum importunitatem conjunctis minis; secus est, si eam ordinariis blanditiis induxerit, quia sic libere consensit. Ordinarie autem damnum compensatur, si eam vel ducat, vel dotet, ut aequae honestas nuptias adhuc consequi possit. *Ibid.* affirmat, quod corruptam non teneatur absolute ducere ante judicis sententiam, nisi sub pollicitatione matrimonii vel vera vel ficta eam ad fornicationem induixerit. De hoc in P. II. *Tertio* *ibid. n. 4.* asserit, si puella ob illatum stuprum per vim, fraudem etc. nullum aliud damnum passa fuit, puta si facinus occultum mansit, et illa aequae honesto viro nupserit, probabile esse, ad nullam restitutionem obligari stupratorem ante judicis sententiam; eo quod tunc puella nullum damnum passa censeatur, praeter virginitatem deperditam, quod damnum reparabile non est, nec pecunia aestimabile.

801. V. De obligatione adulterae docet idem *Laym.* l. c. 14. *Primo*, quod adultera enixa prolem spuriam, quae publice existimatur legitima,

ordinarie non sit obligata facinus manifestare, ad avertendum damnum mariti, et legitimarum prolium. Arguitur ex c. *Officii* 9. L. 5. tit. 38. de poenit. et remiss. ubi *Innoc. III.* respondet, quod adulterae poenitentia non sit deneganda, quamvis adulterium nolit manifestare marito: atqui si teneretur manifestare, nolenti manifestare esset deneganda poenitentia: ergo. Idem tenet *Gabriel*, *S. Antonin.*, *Cajet.* et alii. Et *ratio* est, quia haec obligatio esset nimis difficilis, parum utilis, et plus noxia. Adde, quod proles spuria, quae hactenus fuit in possessione legitimae nativitatis, matri asserenti, se ex adulterio conceptam esse, fidem habere non teneatur, nisi liquidis et indubuis probationibus id ostendat, puta quia tempore conceptionis maritus absens fuisse certo cognoscatur, ut docet glossa in cit. c. officii. Verb. *deneganda*. Secundo, tenetur tamen adultera operam dare, ut marito, legitimisque prolibus quantum fieri potest, illatum damnum compensetur, scil. rem familiarem diligentius administrando; de cultu corporis sui et sumptibus detrahendo; si habeat bona propria, plus liberis legitimis, quam spurio, relinquendo; et si haec non sufficient, suadendo ut spurius renuntians haereditati vel in totum, vel secundum partem, statum Ecclesiasticum, vel Religiosum amplectatur, si idoneus sit. Affirmant quidem graves AA. cum *Abbate*, *Sylvest.*, et *Molina*, quod teneatur adultera per se, vel per alium significare spurio natalium defectum, si speret, id fieri posse bono successu, et sine majore vel suo, vel filii secuturo damno. *Laymann* tamen subjungit, in praxi raro ejusmodi obligationem adulterae imponendam esse, si res alioquin occulta sit. Ibid. contra *Mol.* et *Vasq.* resolvit, filium spurium non esse obligatum in conscientia, ut haereditate abstineat, etiam si mater fide digna illegitimam nativitatem manifestet, sufficientibus tamen indicis non probet, eoque jure gentium boni communis causa introductum esse videatur, ad multas hominum astutorum fraudes vitandas, ut nemo unius, quamvis minime suspecti hominis, testimonio debeat credere in grave suum praedictum; id quod confirmat ex c. *cum a nobis* de testibus.

Denique ibid. cum *Molina* affirmit quidem, adulteram obligari ad reuelandum, quotiescumque ex eo, quod spurius pro legitimo habetur, majora vel aequalia damna aliis secutura sunt, quam sit damnum infamiae spurio vel adulterae inde orituro, si defectus natalium palam ostendatur, scil. si fama adulterae, ipsiusque filii jam ante laesa fuit; negat tamen obligandam esse, si ex crimine occulto integra gaudet fama. Excipit ibid. casum rarum, ut si agatur v. g. de successione in regno, vel ducatu, et spurius sit pessimis moribus imbutus, legitimus autem filius, cui reipsa haereditas debetur, reipublicae valde utilis futurus speretur.

802. VI. Adulter, si ex sufficientibus indicis et dictis adulterae sciatur, problem ex se genitam esse, tenetur in conscientia restitucionem facere imprimis patri putatitio, qui spurio alimenta praestitit, vel filiae spuriae dotem dedit; praeterea debet compensare damnum reliquis liberis legitimis, quod per successionem spurii patiuntur; quia adulter hujuscemodi damni causa moralis extitit, quando injustam actionem posuit, ex qua suapte natura proli generatio sequitur, ordinarie conjuncta cum damno mariti et legitimarum prolium. Exceptionem ab hac obligatione vide n. 67. Quid dicendum si dubius sit adulter, an proles ex se genita sit, vide n. 66.

CASUS IV.

- D. Canutus studiosus* 1. annulum pretiosum e cista parentum aufert.
2. *Idem* pro libris scolasticis neo-impressis duos carolinos a patre petit, cum vix constent duobus imperialibus. 3. *Idem* singulis annis hucusque

notabilem summam praeter victimum ordinarium consumpsit potando, ludendo etc., pretiosum vero tempus mero otio transegit. 4. Libros ac vestes saepe vendidit, et collectum pretium in symbolas, et liberrimam vitam impedit.

803. Q. I. Quid sit observandum circa furtu filiorum. R. Peccant filii, si patre invito aliquid surripiant, quod est sub dominio vel administratione patris (ut patet ex *Proverb.* 28. cit. supra n. 633. sub fin.) et quidem graviter peccant, si tantum surripiant, ut parentes quoad substantiam judicent esse graviter invitatos: tenentur etiam ad restitucionem vel ipsius rei ablatae, si adhuc extet, vel in aequali ex bonis propriis (de quibus infra): si vero talia non habeant, debent deducere in divisionem haereditatis, ne caeteri fratres vel sorores defraudentur. Excusantur autem a restituzione 1. si fratres caeteri etiam notabilem quantitatem furati sint. 2. Si pater condonaverit. 3. Si pater, et fratres rescant furtum, nec petant compensationem; sic enim censentur condonare, ut ait *Burgh.* cent. 2. cas. 36... 4. Addunt alii, etiam tum excusari furem filium a restituzione, si parentes prudenter presumatur condonatus, modo rogaretur, quod prae verecundia non audet; id tamen limitandum est, scil. modo summa non excedat illam quantitatem, de qua pater disponere non potest citra gravem diminutionem portionis legitimae caeterarum prolium. Ita *Zetl* p. 1. instruct. 1. de oblig. restit. n. 15.

804. Q. II. Quomodo peccaverit Canutus in casu positio. R. 1. Annulum pretiosum furando peccavit graviter, quia quoad talia furtu parentes ordinarie graviter solent esse inviti quoad rem, et quoad modum. 2. Petendo cum palmari mendacio duos carolinos loco duorum imperialium, *per se loquendo*, etiam graviter peccavit, quia excessus supra necessarias expensas est valde notabilis. Dixi, *per se loquendo*: quia cum juxta omnes major quantitas ad furtum filiorum grave requiratur, attendendum est in ejusmodi furtivis petitionibus ad patris divitias, item an liberalis sit, et quomodo affectus erga filium, praesertim an plures alat proles, ut prudenter possit judicari, quod in his vel illis circumstantiis fuerit graviter invititus. 3. Consumens notabilem summam praeter ordinarias expensas ludendo etc. peccavit itidem graviter, et merito censetur parentes graviter invitatus non tantum quoad absumenti modum, sed etiam, quoad rem ipsam. *Burgh.* l. c... 4. Ex eadem ratione peccavit adhuc gravius vendendo libros, vestes etc. non tantum contra justitiam, sed etiam contra pietatem erga parentes, quia his injustis vivendi et agendi modis ad iram et tristitiam moveruntur. De restituzione, quae incumbit Canuto, applica ea, quae dicta sunt num. praeced.

805. Adverte 1. Filius familias est *filius legitimus*, qui nondum est „sui juris, sed sub patria (id est, patris aut paternorum ascendentium) „potestate in ordine ad aliquos effectus constitutus, sive sit impubes, sive „pubes. 2. *Effectus potestatis patriae* sunt, quod pater acquirat usum „fructum in bonis adventitiis filii: quod loco filii, etiam invitati, adire possit „haereditatem filio delatam: quod testamento suo possit impuberi assignare tutorem, pupillariterque substituere: quod olim potuerit filium in „necessitate vendere: quod *filius* fiat haeres non tantum necessarius, sed „etiam suus: quod sine consensu patris aliquas dispositiones nequeat facere etc. 3. Quod quadruplicis generis bono possunt competere filiofamilias: *Primo*, *Castrensis*, quae filius ratione militiae sagatae acquirit; „talia sunt stipendia militum, praedae ex hostibus, donationes etc. item „quod filius in famulatu Principis lucratur. *Secundo*, *quasi castrensis*, quae „filius ratione togatae militiae acquirit, v. g. ex publico officio doctoris,

„consiliarii, advocati, medici, judicis, item ex functione Sacerdotii, vel „Clericatus. Horum et priorum bonorum, filius, si sit pubes, habet et do- minium naturale, seu proprietatem, et utile, quod hic per usumfructum intelligitur, et civile, seu administrationem, vindicationem etc. Tertio, bona profectitia, quae filius accipit a patre, vel intuitu patris, vel quae ex rebus et substantia patris negotiatione, opera, industria lucratur: horum pater habet plenum et triplex hoc dominium. 4. Bona adventitia, quae filio adhuc sub patria potestate constituto, a matre, materna linea matrisque intuitu, aut aliunde haereditate, donatione, fortuna, e. g. inventione thesauri, adveniunt. Horum pater habet usumfructum, et administrationem, filius proprietatem, et hoc dicitur regulare et ordinarium: quandoque filius proprietatem, usumfructum, et administrationem, e. g. si filio cum hac conditione donatum est, ut etiam usumfructum habeat, si filius una cum patre fit haeres fratri sui ab intestato etc. et hoc dicitur adventitium irregulariter et extraordinarium. Ex quibus patet, dari posse justitiam commutativam inter patrem et filium, si considerentur quoad sua bona fortunae et famae etc. licet quoad gubernationem, et educationem paternam, obedientiam et amorem filialem fictione juris considerentur ut una persona.

Coroll. 1. Filius familias impubes non potest facere ullam dispositionem circa bona etiam cum consensu patris, sed requiritur decretum magistratus; in quo differt a pupillo habente consensum tutoris in mobilibus non adeo pretiosis. 2. Pubes vero potest facere dispositiones de bonis castrenibus quidem, et quasi castrenibus per contractus, donationem mortis causa, et testamentum sine consensu patris; de adventitiis irregularibus autem per contractus, et donationem mortis causa, non item per testamentum; de regularibus vero nullas; multo minus de profectiis, quia dispositio sine patris consensu praedjudicaret in ultimis duobus iuri reali patris. 3. Majorenis tamen disponens sine consensu patris in adventitiis regularibus obligatur personaliter in tempus habile, hoc est, ut alienet bona vi praesentis dispositionis tunc, cum postea erit sui juris; dum minorenis nec personaliter, nec realiter obligetur, haecque deobligatio sit probabilis tam civilis, ut pro foro externo conveniri non possit, quam naturalis, ut etiam in conscientia non obligetur ad contractus quidem alios conditionate, nisi inde factus sit ditior; ad mutuum autem vi senatus consulti Macedoniani absolute, etiamsi ex mutuo factus esset ditior, aut nummi mutuo accepti extarent, ut Haunoldus, Ininger lib. de dominio, cum aliis probant. De pupillis et minoribus dicetur infra post n. 891.

806. Q. An si pater filio in domo paterna instar famuli laboranti non det salarium, filius possit illud sibi clam surripere. R. Negative; quia occulta compensatione uti non licet, nisi debitum sit certum: certum autem non est, sed tantum probabile, quod ipsi salarium ex justitia debeatur. *Sylvest.* V. peculium, *Pet. Navarrus, Laym.* l. c. n. 12. Si tamen ejusmodi filius assiduus in domo patris subinde aliquid peculii pro honesta recreatione surripiat, non videtur ad restitutionem facile esse obligandus, eo quod pater prudenter possit praesumi illam condonare, nec esse solet invititus, nisi quoad modum.

CASUS V.

Celerina ancilla 1. saepe unum, alterumve crucigerum ex heri pecunia retinet. 2. Dum nuper fregit vitrum pretiosum, subtracti ab hero fuerunt de salario duo floreni, ideoque usa est occulta compensatione, uti et

alias ob salarium tenuerit. 3. Eadem saepe clam absunit varia esculenta et poculenta; illa saepe donat tum pauperibus, cum iis, a quibus subinde juvatur in laboribus domesticis; quaedam etiam vendit.

807. Q. I. Quo modo Celerina peccet, toties retinendo sibi crucigeros. R. Si notabilem quantitatem sibi acquirere intenderit, peccat singulis furtis graviter, ex dictis. Si vero id non intenderit, sed tamen jam retinuerit notabilem quantitatem, etiam ultima acceptio parva est peccatum grave, si in hac ultima acceptione meminerit praecedentium furorum, et agnoscat summam notabilem; et sic etiam ratione injustae acceptio tenetur sub gravi peccato ad restitutionem, quia per ultimum furtum completur acceptio integra in ratione acceptio gravis, et dominus tunc graviter damnificatur, et rationabiliter est invititus. *Suar.* l. 3. de LL. c. 28., *Covarruv.* t. 2. var. resol. l. 1. c. 3. n. 12., *Haunold.* t. 1. tr. 4. n. 156., *Zetl* p. 1. instr. 6. n. XVII. Vide *Burgh.* cent. 1. cas. 32. *Cardenas* id probat ex propos. 38. ab *Innocent.* XI. damnata. Si tamen famuli et ancillae ante ultimam acceptio seriam habeant voluntatem subtracta, levi compensandi ex sua mercede, aut, cum ab heris discessuri sint, humiliter rogandi, ut ejusmodi damna condonentur, a gravi peccato excusantur, quia tunc ultima acceptio nullam amplius cum prioribus habet connexionem, ut ait *Stoz* l. 1. p. 3. n. 450. Nihilominus famuli ab ejusmodi furtis in confessionali omnino absterendi sunt, etiamsi praedictas excusationes afferant, quia plerumque restitutionem impedit oblivio, vel verecundia vel cupiditas integræ mercedis. Ita *Molina*.

Dixi, si meminerit in ultima acceptione praecedentium furorum levium etc. Si enim plane immemor fuerit, non quidem peccavit graviter, quia a gravi peccato excusat inadvertentia; tenetur tamen sub gravi ad restitutionem, quamprimum agnoscit notabilem quantitatem jam a se esse injuste acquisitam. *Tambur.* l. 8. t. 3. c. 2. §. 5. *Confirm.* ex damn. 38. cit. Regulariter tamen plus requiritur ad notabilem quantitatem in domestico, quam in extraneo, quia dominus circa illum censemur esse minus invititus, quam circa extraneum.

808. Q. II. An Celerina licite fuerit usa occulta compensatione. R. Si citra propriam culpam fregerit vitrum, non tenebatur ad restitutionem; ergo licite usa est compensatione, si adfuerint necessariae conditions. Secus, si ex ira et studiosa malitia fregerit. *Burghab.* cent. 1.

809. Q. III. An ob tenue salarium licite compensatione occulta usa fuerit ancilla. R. Per se loquendo, negative. Patet ex propos. 37. ab *Innoc.* XI. damn. cum *Lug.* et *Lessio.* Ratio est, quia herus habet in res suas jus certum: ergo non potest per jus incertum famulorum deturbari. *Confirm.* Quia alias famulis ingens daretur licentia dominos defraudandi. *Vasq.* de restit. c. 6. n. 83.

Sed quid, si famulus coactus sit pacisci pro inaequali, et valde tenui salario? R. Si sit coactus ab intrinseco, v. g. ob paupertatem suam, tunc non potest sibi compensare, quia cessit juri suo. Secus, si fuerit coactus ab extrinseco. Vide *Card.* hic. d. 23. n. 65.

810. *Adverte.* Salarium justum est 1. Si alii eodem pretio servire patrati sint. 2. Si ipse famulus dominum pro servitio rogavit, contentus constituto salario. 3. Si famulus partem salarii sponte remiserit. *Viva* hic n. 6.

811. Q. IV. Quomodo peccaverit Celerina clam absumenta esculenta et poculenta, aliis ea dando, vendendo etc. R. *ad primum.* Si successive et in modica quantitate residua et ordinaria esculenta, vel poculenta consumperit, non peccavit mortaliter; quia omnes fere patresfamilias optime norunt, cibos ac potum non tam fideliter custodiri, ut ii, quibus concre-